

Marija Markus Klarić¹
Dubravko Klarić²

OVISNOST O DROGAMA KAO KRIMINOGENI ČIMBENIK

UDK: 343.57

DOI: 10.31141/zrpf.2020.57.138.1173

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: 15. prosinca 2019.

Zloupotreba droge, odstupanje od legalnih i moralnih normi, dovodi do nezakonitog, nerijetko kriminalnog ponašanja. Ovisnost, kao potencijalni uzrok kriminalnom ponašanju, prva je karika u kauzalnom lancu ostvarenja raznih oblika delinkvencije. Također treba imati u vidu dva prisutna stanja, počinjenje određenog kaznenog djela pod utjecajem droge, nabavljanje te konzumaciju droge. Kriminogeni čimbenik, koji će odrediti dimenziju samog kriminalnog ponašanja, sadržavat će subjektivnu životnu situaciju ovisnika, njegovu ovisnost kroz loše materijalno stanje, skupoću droge i sve veću potrebu za njom. Taj oblik kriminala može se razumijevati kao stečeni kriminal, jer da nije bilo ovisnosti kao važnog kriminogenog čimbenika, njegovih utjecaja na psihi, ovisnik vrlo vjerojatno ne bi ušao u zonu kriminala, odnosno ne bi se moglo govoriti o formiranju njegove kriminalne osobnosti i delinkventnog ponašanja. Pitanje kaznene odgovornosti, zapravo njegove subjektivne krivnje, kompleksno je. Koliki je značaj ovisnosti kao kriminogenog čimbenika, ovisit će isto tako i o samoj osobnosti ovisnika. Stvaranjem ovisnosti karakterne crte osobnosti se mijenjaju, zato kod kriminološke analize valja uzeti u obzir i ostale možebitne kriminogene čimbenike, ali i životnu situaciju osobe prije nego što je ušla u zonu zloupotrebe droga.

Ključne riječi: droga, ovisnost, osobnost, kriminal, kriminogeni čimbenik, kažnjivost

1. UVOD

Zloupotreba droga kao društveno neprihvatljiv fenomen, moglo bi se reći da ima dugu prošlost, ali kratku povijest. Kao čovjekov negativan pratilac, pojavljuje se u ranom razdoblju ljudske prošlosti. Konzumacija, ali i proizvodnja droge, neminovno je vodila u zloupotrebu i uzročno posljedičnu bolest ovisnosti, ali i u kriminal.

U legalnom, zakonskom tumačenju pojma droge, droga je definirana: „Droga jest svaka tvar prirodnoga ili umjetnoga podrijetla, uključivši psihotropne tvari, uvrštene u popis droga i psihotropnih tvari (članak 2. stavak 1. točka 1. Zakona

¹ Marija Markus Klarić, mag. iur., savjetnica u Vladi RH i u Vladinu uredu.

² Dubravko Klarić, magistar kriminalistike, predavač u znanstvenom području društvenih znanosti, znanstveno polje (5.13) sigurnosne i obrambene znanosti, član Međunarodnog udruženja za suzbijanje droga I.D.E.A. (International Drug Enforcement Association), Povjerenstva za medicinsku uporabu kanabisa Ministarstva zdravstva RH i Povjerenstva za suzbijanje zloupotrebe droga Zagrebačke županije.

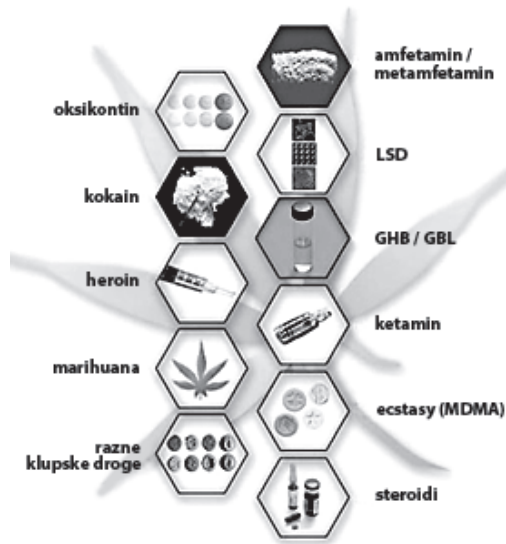
o suzbijanju zlouporabe droga, NN. 80/13.). Vidljivo je kako se kod pojmovnog definiranja podrazumijevaju stvari odnosno supstancije koje mogu utjecati na psihi (iz tog razloga uz naziv dobivaju pridjev psihoaktivne). Tehnološkim napretkom, otvorena je mogućnost izdvajanja psihoaktivnih sastojaka iz osnovnih, izvornih prirodnih droga, koji postaju puno jači, ali samim time opasniji i pogibelniji za krajnje korisnike. Naime, počinju se u velikom broju pojavljivati droge, što je i danas prisutan trend, koje su sada u velikom broju sintetskog podrijetla. Takvi kemijski produkti često puno jače djeluju i utječu na mentalne funkcije i individualno ponašanje, uzrokujući funkcionalne ili patološke promjene središnjeg živčanog sustava. Različitost učinaka, dinamika konzumacije, tip i jačina droge značajno će utjecati i na vremenski period stvaranja ovisnosti, a samim time postaje značajan prediktor za ulazak u zonu društveno neprihvatljivog, kažnjivog, odnosno kriminalnog ponašanja konzumenta.

Prateći međunarodnu politiku suzbijanja droga, zakonska određenja i konvencije (EU-pravna stečevina (acquis communautaire, preporuke, odluke, UN-konvencije, ugovore i strategije), u Hrvatskoj Zakon o suzbijanju zlouporabe droga (NN 107/01, 87/02, 163/03, 141/04, 40/07, 149/09, 84/11, 80/13, 39/19) u članku 2., uz naprijed navedeni pojam droga definira:

10. **Ovisnost** jest stanje neodoljive potrebe (psihičke ili fizičke) za uporabom droge.

11. **Ovisnik** o drogi jest osoba koja se uporabom droge dovela u stanje ovisnosti.

Posljednjih nekoliko godina pojavilo se dosta sintetskih proizvoda (do 2019. preko 750 – „nove droge, legalice“) koji imaju svoju komercijalnu primjenu (soli za kupanje, mirisi, osvježivači zraka..., čak umjetna gnojiva, medikamenti koji se koriste u veterini i slično), ali isto tako pojavljuju se i kao predmet zlouporabe. Praktički kod konzumacije imitiraju učinke konvencionalnih droga. Kao i kod svih ilegalnih droga, sastav im je nepoznat (kod medicinskih proizvoda, ali i drugih kozmetičkih, prisutne su krivotvorine, odnosno drukčiji kemijski sastav od onoga koji je naveden u deklaraciji), sve dok se ne provede laboratorijska analiza što, naravno, povećava njihovu opasnost kod konzumacije. Samim time, nove psihoaktivne tvari predstavljaju dodatni javnozdravstveni problem, ali i problem za cjelokupni društveni sustav u borbi protiv zlouporabe droga. Globalno gledano, zlouporaba droga u svim svojim oblicima potražnje i ponude, kroz suzbijanje, a poglavito u prevenciji, nije samo izazov za nacionalnu politiku i strategiju, već ima i značajno mjesto u Europskoj uniji i u strategiji UN-a.

Slika 1. Najčešće prisutne droge na ilegalnom tržištu (Klarić, 2017.)

2. OVISNOST I OSOBNOST OVISNIKA

U uvodnom je dijelu navedena zakonska definicija **ovisnosti i ovisnika**. Međutim, na ovisnost treba gledati puno kompleksnije, s više polazišta. Značajnu ulogu u razvoju ovisnosti imat će i sama droga, njen intenzitet, jačina i dinamika trošenja. Razlozi zbog čega će netko posegnuti za zlouporabom droga vrlo su kompleksni i ima ih dosta. Tako bi se moglo navesti: nesređena obiteljska situacija, radoznalost, nagovor druge osobe, avanturizam i želja za novim iskustvima, bježanje od različitih životnih problema, dokazivanje osobnosti... Općenito gledano, najučestaliji su razlozi znatiželja i nagovor druge osobe u kojem se potencijalni konzument kreće. Dojam i iluziju da se drogiranje može držati pod kontrolom stvara droga sama, jer ovisnost nastaje neprimjetno i često tek mjesecima nakon prve zlouporabe droga. Svakako treba naglasiti kako zlouporaba u smislu ilegalne proizvodnje, krijumčarenja i preprodaje, kriminalistički gledano ima drugu pozadinu, a to je zarada, profit. No, i u ovom kontekstu kao značajan kriminogeni čimbenik može se pojaviti ovisnost, pogotovo ako se promatra s polazišta sekundarnog kriminala. Rizični su čimbenici oni životni događaji ili osobine koji pridonose razvoju nekog poremećaja ili društveno neprihvatljivog ponašanja (Wilson i Rolleston, 2004.). Ponašanje osobe pod utjecajem droge, ili u stanju apstinencijske krize, postaje rizično i kriminogeni čimbenik ne samo za njega, već i za općenitu sigurnost njegova okruženja. Kriminalna motivacija i kriminalne potrebe bit će upravo determinirane zlouporabom droge. Osobnost se mijenja, karakterne osobine, stavovi, ponašanje, tako da je okolini teško shvatljiva i prihvatljiva ta promjena osobnosti ovisnika.

Pogotovo u bližem socijalnom krugu ovisnika takve promjene osobnosti ne mogu se (ili ne žele) prihvatiti.

Kod ovisnosti o drogama treba imati u vidu dvije kategorije, i to: tjelesnu (metaboličku) ovisnost – prilagodba organizma na drogu koja se očituje izrazitim smetnjama ako se uzimanje droga prekine, te psihičku (psihološku) ovisnost – nesposobnost pojedinca da psihološku napetost i razne frustracijske situacije kontrolira bez uporabe droge. Ovisno o tipu i vrsti, nastanak i intenzitet, droga će imati utjecaj na obje ovisnosti. Ovisnici su svakako nonkonformisti (R. Torre, 2004.), ali samo toliko koliko su društveni paraziti. Sav njihov bunt prema društvu zapravo se isključivo svodi na želju da ih se ostavi na miru da dokoličare i drogiraju se na tuđi račun.

Konzumacija droga, bez obzira na način na koji će je konzument uzimati, dovest će do posljedice ovisnosti. Iako je posljednjih godina, prema međunarodnoj klasifikaciji i terminologiji (EMCDDA, <http://www.emcdda.europa.eu/stats07/PDU/methods>), kao posebna kategorija konzumacije izdvojena intravenozna uporaba, pod nazivom **problematična uporaba** – sigurno je da je svaki način konzumacije problematičan i opasan, a samo terminološko određenje naziva pitanje je vremena i aktualnih trendova. Slijedom navedenoga, ovisnici su izloženi velikom broju rizika, među kojima će se uz sve druge pojaviti i oni kriminogeni. Prema metodičkim kriminalističkim postavkama takve rizike moglo bi se nazvati klopnama u koje ovisnik ulazi, i to u: zdravstvenom, pravnom, sociološkom i viktimološkom smislu (D. Klarić, 2017.).

Pravno gledano, kroz počinjenje kaznenih djela i drugih kažnjivih radnji pod utjecajem droge ili u cilju nabavke droge, odnosno sredstva za kupnju, ovisnici neminovno dolaze u sukob sa zakonom. Postaju nesposobni za rad, obiteljski i socijalno disfunkcionalni, društveno neprihvaćeni. Često ih se identificira s kriminalcima pa dolazi do sociološke deterioracije (pogoršavanja) ličnosti. Zdravstveno je propadanje nezaobilazno, tjelesno i psihičko. Uz apstinencijske krize, zarazne bolesti (AIDS, hepatitis...), tu su i nasilne smrti predoziranje ili zbog trajnog narušavanja cjelokupnog metabolizma. Izrazitu opasnost, vezano uz zdravstvene probleme, predstavljaju teratogeni učinci i fetalne malformacije. Taj problem ukazuje na veliku potrebu planiranja posebnih zdravstvenih i socijalnih programa za žene ovisnice i djecu žena ovisnica o drogama, jer je sigurno da ta djeca trpe teške zdravstvene i socijalne posljedice zbog ovisnosti majke (pogotovo ako se u tom kontekstu uzme u obzir i loša cjelokupna demografska slika u Hrvatskoj). U viktimološkom smislu, zbog slabljenja osjetila i neodgovarajućih reakcija na opasnosti (distorzija opažanja), lako postaju žrtve, a promijenjena stanja svijesti uzrokuju i ugrožavanje sigurnosti u javnom prometu. Ovisnici svojim stanjem i ponašanjem izazivaju potencijalne kriminalce, seksualne i druge napasnike da nad njima počine određena kažnjiva djela, a isto tako, ako su agresivni, postaju objekt nasilja.

Kompleksno promatrajući osobnost ovisnika (D. Klarić, 2017.), sve probleme koje izaziva droga, a i one koji su postojali otprije, ovisnik nastoji riješiti daljnjim

uzimanjem droge. Tako nikada ne izlazi iz tog zatvorenog kruga jer droga ga je naučila da na sve životne probleme odgovara drogom.

Takvo devijantno ponašanje ovisnika, ilustrativno rečeno prema naprijed spomenutom autoru, ide od parazitskog oblika ponašanja i stila života, do kriminala. Ne smije se zaboraviti da su ovisnici bolesnici (prema kriterijima WHO-a, Svjetske zdravstvene organizacije), ali treba imati u vidu i da su počinitelji kažnjivih radnji. Uza sve ostale probleme koji će se pojaviti kod zlouporabe droge, bit će i onaj koji će ga povezati s različitim oblicima kriminalnih aktivnosti.

3. ZAKONSKO REGULIRANJE ZLOUPORABE

U uvodnom dijelu bilo je riječi o zakonskom aspektu zlouporabe droga. Ako se pogleda u prošlost same zlouporabe, potrošnje i ponude, relativno je kasno shvaćeno kako razne oblike manipulacije drogama, zbog prevelike rasprostranjenosti, ali i društvene opasnosti, treba staviti pod zakonsku kontrolu. Tako prvi pisani dokument kojim se pod kontrolu stavlja proizvodnja odnosno uzgoj i distribucija biljki koje sadrže drogu datira iz 1778. godine, u Indiji. Koncem 19. stoljeća više država, među kojima su bile Kina i SAD, donose propis o zabrani uvoza opijuma. Dvadeseto stoljeće donijelo je sve intenzivnije zakonsko reagiranje na zlouporabu droga, ne samo na međunarodnoj sceni kroz konvencije, protokole i sporazume, već i u nacionalnim zakonodavstvima u većini država svijeta. Značajne zakonske promjene, koje su i danas ostale temelj za niz zakonodavnih okvira, pojavljuju se pogotovo nakon Drugog svjetskog rata.

Potrebitost učinkovitije zakonske regulacije zlouporabe prepoznala je međunarodna zajednica, pod okriljem Ujedinjenih naroda. Tako je 20. ožujka 1961. godine donesena Jedinствена konvencija o opojnim drogama (tzv. Njujorška konvencija). Dijalektičnost same zlouporabe uvjetovala je potrebu nadopunjavanja spomenute Konvencije, pa je već 25. ožujka 1972. godine u Ženevi donesen Protokol o izmjenama i dopunama Jedinствene konvencije o opojnim drogama iz 1961. godine. Dalje, iz istih razloga, u Beču je 21. veljače 1971. godine donesena Konvencija o psihotropnim supstancijama (tzv. Bečka konvencija), kojom su supstancije, zbog sve masovnije zlouporabe s izrazito štetnim posljedicama, stavljene pod međunarodni nadzor. Nadalje, važan korak UN-a u zakonskom kontekstu bilo je donošenje Konvencije Ujedinjenih naroda protiv nezakonitog prometa drogama i psihotropnim supstancijama, u Beču, 20. prosinca 1988. godine. Tom se konvencijom pod međunarodni nadzor stavljaju i supstancije koje se koriste u proizvodnji droga i psihotropnih supstancija.

Donesenim konvencijama uveden je jedinstveni međunarodni nadzor nad tzv. kontroliranim supstancijama, kao i sveobuhvatna, efikasna i operativna metodika postupanja u suzbijanju i otkrivanju nezakonite proizvodnje, potražnje i prometa droga, čime su ujedno postavljeni temelji efikasnije međunarodne suradnje u ovoj oblasti (Šuperina, 1979.). Svakako valja naglasiti da su spomenute konvencije i

danas aktualan temelj za donošenje i usklađivanje globalne i nacionalne strategije i zakona, kao preporuke i obveze država potpisnica, među kojima je i Hrvatska.³ Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, usklađen je u tom smislu zakonodavni okvir.

Dva osnovna strateška dokumenta kojima je regulirana politika suzbijanja zlouporabe droga jesu Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u RH (2012. do 2017.) – u vrijeme pisanja ovog materijala nije donesena nova nacionalna strategija – i, nastavno na nju, Akcijski plan suzbijanja zlouporabe droga. Nacionalna strategija obuhvaća ulogu odnosno zadaće cjelokupnog društva i institucija u suzbijanju zlouporabe droga, smanjenje ponude i potražnje. Sukladno razmatranjima u ovom članku, važno je spomenuti kako, između ostaloga, Nacionalna strategija (4.2.2.) govori o kaznenoj politici i zakonodavstvu.

Positivno hrvatsko kazneno i prekršajno zakonodavstvo na području suzbijanja zlouporabe droga temelji se na nekoliko zakonskih propisa: na Zakon o suzbijanju zlouporabe droga NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, na snazi od 4. siječnja 2019., Kazneni zakon NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, na snazi od 4. siječnja 2019., Zakon o kaznenom postupku NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, na snazi od 27. srpnja 2017., Zakon o sudovima za mladež NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, na snazi od 30. svibnja 2015., Prekršajni zakon NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17, 118/18, na snazi od 1. siječnja 2019., Zakon o sigurnosti prometa na cestama NN 67/08, 48/10, 74/11, 80/13, 158/13, 92/14, 64/15, 108/17, na snazi od 16. studenoga 2017.

Analizirajući ponudu i potražnju kao dva osnovna elementa, potrebno je naglasiti kako učinkovita kaznena politika, uz ostale aktivnosti (posebni ciljevi), ima značajan utjecaj na smanjenje ponude droga, ali također i utjecaj na prevenciju zlouporabe droga. U tom smislu, važan je cilj upravo spriječiti mogućnost da povremeno konzumiranje droga preraste u ovisnost. Osim strožeg kažnjavanja organizatora mreže preprodavatelja droga i proširenja asortimana radnji počinjenja zlouporabe droga, od ključne je važnosti i uključivanje u sustav tretmana počinitelja kaznenih djela vezanih uz droge koji su ujedno i ovisnici, jer tretman predstavlja najbolju alternativu za prekidanje eksperimentiranja s drogama i recidivizam u kazneni sustav. Stoga u provedbi zakona i uputa u sklopu pravosudnog sustava i policije te kod usklađivanja zakonodavstva treba uzeti u obzir potrebu rane intervencije, mogućnost primjene alternativnih sankcija, instituta probacije i upućivanja ovisnika u tretman u zdravstveni sustav, sustav socijalne skrbi ili u druge programe za ovisnike kao učinkovitih mjera sa stajališta rane intervencije, liječenja ovisnika i prevencije recidiva.

Razvoj kaznene politike i zakonodavstva treba temeljiti na preporukama i odlukama tijela Europske unije te ih kontinuirano usklađivati s pravnom stečevinom Unije. Pristupanjem Uniji, Hrvatska je postala i članicom EMCDDA-e (Europskog centra za praćenje droga i ovisnosti o drogama), iako je, i prije ulaska, Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade RH imao konstantnu suradnju s tom

³ Direktiva (EU) 2017/2103 Europskog parlamenta i Vijeća od 15. studenoga 2017. u izmjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/757/PUP, kako bi se nove psihoaktivne tvari obuhvatile definicijom „droge“.

organizacijom, tako da je, uz preporuke i smjernice, trebala zakonski popratiti i odluke koje se odnose na međunarodnu scenu. Isto tako, kroz stalnu suradnju s UN-om, UNODC-om (Ured za droge i kriminal pri UN-u) i INCB-om (Odbor za kontrolu droga), ostvaruju se međunarodni ciljevi u borbi protiv zlouporabe droga, što je i navedeno u samoj Nacionalnoj strategiji.

4. MEĐUNARODNI I NACIONALNI TREND OVI ZLOUPORABE

Zlouporaba droga, društveno neprihvatljiv i uvelike sigurnosni problem, kako u prošlosti i sadašnjosti, a sa sigurnošću se može reći i u doglednoj budućnosti – to će i ostati. Povezanost zlouporabe droga s kriminalnim aktivnostima nepobitna je činjenica, bez obzira o kojem se segmentu zlouporabe radilo. Ilegalna proizvodnja danas je mjerljiva u stotinama milijardi američkih dolara godišnje. Tako prema prosudbama u UN-u (UNODC, World Drug Report),⁴ spominje se iznos od 700 milijardi dolara godišnje koji, mimo svake legalne kontrole, odlazi u sustav narkokriminala.

Takav financijski učinak od zlouporabe droga (koji podrazumijeva proizvodnju, krijumčarenje i preprodaju), iako nema egzaktnih pokazatelja, spominje se u kontekstu trendova profita od 8 posto od cjelokupne svjetske legalne trgovine. Isto tako taj iznos „prljavog“ novca, međunarodni stručnjaci različitih strukovnih profila prosuđuju u iznosu od 4 posto cjelokupnog svjetskog bruto dohotka. Doda li se ovdje smrtnost od zlouporabe (predoziranje i druge nasilne smrti povezane s konzumacijom), prema istom spomenutom izvoru, godišnje u svijetu umire između 180.000 do preko 230.000 ljudi (u Europi preko 17.000). Navedeni broj je velik, no ako se gledaju podaci POTROŠNJE droga na svjetskoj razini, to i nije začuđujuće. Tako je u 2015. godini procijenjena potrošnja (prema rečenim izvorima) bila između 3,6 i 6,9 posto od cjelokupne svjetske populacije u starosnoj dobi od 15 do 64 godina. Brojčano iskazano, to bi bilo između 167 do 315 milijuna ljudi. Prema istim procjenama, svaka dvadeseta osoba trošila je neku vrstu droge, ako se uzme procjena od 246 milijuna. Trend porasta u odnosu na prethodnu godinu spominje se u broju od 3 milijuna, što UNODC uzima kao relativno stabilan trend.

Nažalost, i Hrvatska je dio rečene „crne statistike“. Egzaktnih pokazatelja u odnosu na broj potrošača nema, pa su stručne prosudbe da svakodnevno između 30.000 do 40.000 ljudi, u starosnoj dobi od 15 do 64 godine, ilegalno manipulira drogama, u smislu potražnje (potrošnje – prema registru liječenih ovisnika, koji vodi HZJZ više od 40 godina, registrirano je preko 37.000 osoba, s tim da se godišnje liječi između 7000 i 10.000 ovisnika) i ponude (ilegalna proizvodnja, krijumčarenje i preprodaja). Smrtnost zbog zlouporabe droga, na godišnjoj razini u Hrvatskoj, posljednjih godina kreće se između 100 do 200 osoba (podaci HZJZ-a). Financijske štete u društvu, iako nema točnih podataka temeljenih na istraživanjima, prema prosudbama stručnjaka, realno iznose između milijardu i pol do dvije milijarde kuna.

⁴ United Nations Office on Drugs and Crime NODC, World Drug Report 2017.

Prema podacima MUP-a, godišnje se prijavi preko 13.000 zakonski kažnjivih djela vezanih za zlouporabu droga (kaznenih djela 2018. godine 2589 od 1094 počinitelja, te prekršaja 11.220 i to prema Zakonu o suzbijanju zlouporabe droga, Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira, Zakonu o sigurnosti prometa). Ako se ima u vidu i tamna brojka (na jedno otkriveno djelo dolazi najmanje još jedno koje nikad neće biti otkriveno, razjašnjeno, procesuirano i presuđeno), taj je broj znatno veći. Važno je naglasiti i podatak kako su u 2018. godini, prema podacima MUP-a,⁵ prijavljena 33 kaznena djela u vezi s drogom, počinjena u sastavu zločinačke organizacije, a u 2017. dva, što je porast od 1550 posto. Ukupne zapljene droge, po podacima MUP-a, u 2018. godini iznosile su 4,8 tona (najviše marihuane, kokaina, ecstasija).

Tablica 1. Struktura kaznenih djela zlouporabe droga

Kaznena djela	Prijavljena			Razriješena			2018. % od ukupno prijavljenih
	Broj djela		+ - %	Broj djela		+ - %	
	2017.	2018.		2017.	2018.		
Neovlaštena proizvodnja i promet drogama	2.093	1.880	-10,2	2.088	1.878	-10,1	82,7
Omogućavanje trošenja droga	491	388	-21,0	491	388	-21,0	17,1
Neovlašt. proizvod. i promet stvari zabranjenih u sportu	5	6	+20,0	5	6	+20,0	0,3
UKUPNO	2.589	2.274	-12,2	2.584	2.272	-12,1	100,0

Izvor: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2018., MUP RH

Tablica 2. Zapljena najčešćih droga

Vrsta droga	Količina zaplijenjene droge		
	2017.	2018.	+ - %
Heroin (g)	26.895,99	5.588,37	-79,2
Hašiš (g)	8.600,17	50.338,23	+485,3
Marihuana (g)	2.855.858,94	4.752.886,13	+66,4
Kokain (g)	483.855,40	109.636,20	-77,3

⁵ MUP RH – Statistički pregled temeljnih pokazatelja i rezultata rada u 2018. godini.

Vrsta droga	Količina zaplijenjene droge		
	2017.	2018.	+ - %
Amfetamini (g)	38.227,61	34.222,44	-10,5
Metadoni (tb.)	1.011,00	498,00	-50,7
Ecstasy (g)	13.039,04	13.093,29	+0,4
LSD (doza)	977,00	369,00	-62,2

Izvor podataka: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2018., MUP RH

Neprijavljivanje kaznenih djela i dalje je značajan čimbenik u suzbijanju. Određeni stavovi u društvu u svezi s prepoznavanjem, ali ne i reagiranjem na društveno neprihvatljivo ponašanje, imaju loš utjecaj na cjelokupnu situaciju, kako u preventivnom, tako i represivnom smislu. Moralna osuda, uz razmišljanje kako će problem „netko već riješiti“, nedovoljna je za proaktivno reagiranje. Treba imati u vidu kako će neko društveno neprihvatljivo ponašanje koje još nije u području kaznene zakonske odgovornosti, u budućnosti to vrlo vjerojatno postati. Kad se dogodi delikt, koji se mogao naslutiti s obzirom na objektivne okolnosti i informacije, uvijek se otvara pitanje je li se mogao spriječiti. Primjerice, širi socijalni krug, susjedstvo, poznanici, znali su za ovisnost jednog višegodišnjeg amfetaminskog ovisnika, ali i za njegovo agresivno ponašanje. Nakon što je počinio ubojstvo, njihove priče kako je „trebalo nešto poduzeti“, bile su, nažalost, zakašnjele, za žrtvu i za počinitelja.

To nije samo slučaj kad se radi kriminalu vezanom uz droge, već i u drugim oblicima, a naročito u onima koji se vežu uz transnacionalni organizirani kriminal, gdje su droge, uz terorizam, oružje, trgovinu ljudima, značajne. Operativno gledano, prema odnosima u ovisničkoj populaciji, svakodnevno se, osim same konzumacije, događaju i razni drugi oblici kažnjivih radnji i kaznenih djela. Od kupoprodaje, omogućavanja trošenja, pa sve do širokog spektra imovinskih delikata (ekonomski kriminalitet vezan je uz sekundarni kriminalitet droga).

Problem ovisnika počinitelja kaznenih djela koji su u zatvorskom sustavu, traži u rješavanju kroz liječenje i resocijalizaciju, stalnu analizu i modificiranje učinkovitih programa. Recidiv je nezaobilazna pojava, kao i kriminalna edukacija među zatvorskom populacijom. Događa se da ovisnici, iako nisu imali neko kriminalno znanje i vještine, „nauče gradivo“ u kontaktima s ostalim zatvorenicima koji nisu ovisnici, a raspoložu s kriminalnim vještinama u počinjenju poglavito imovinskih, ali i drugih delikata.

Statistički promatrano, godine 2017. u zatvorskom sustavu boravilo je ukupno 1344 (2016.: 1349) zatvorenika ovisnika o drogama (svi formalnopravni statusi), što čini 11,86 posto (2016.: 12,07 %) ukupne zatvoreničke populacije. U toj godini udio zatvorenika ovisnika u ukupnoj zatvoreničkoj populaciji smanjio se za 0,2 posto (po godišnjem izvješću Uprave za zatvorski sustav i probaciju Ministarstva pravosuđa

RH). Ovdje treba naglasiti kako u navedeni broj ne ulaze zatvorenici osuđeni zbog počinjenja kaznenih djela u svezi sa zlouporabom droga, a nisu ovisnici (članci 190., 191. i 191a, KZ – primarni, tercijarni – sistemski kriminalitet).

5. KRIMINALITET VEZAN UZ ZLOUPORABU DROGA

Analizom stanja kriminaliteta koji se veže uz zlouporabu droga vidljivo je kako se u tom kontekstu kao kriminogeni čimbenik kod počinjenja ne pojavljuje samo ovisnost, već i motivacija u smislu ostvarivanja imovinske koristi, kroz krijumčarenje i organiziranu preprodaju. I tu se pojavljuju ovisnici koji, iako su praktički zadnja karika u lancu krijumčarenja i preprodaje, no bez njih bila bi narušena cijela struktura zlouporabe, jer jednostavno rečeno, ako nema potražnje, ni ponuda neće imati svoj cilj na ilegalnom tržištu droga.

Dijalektičnost same zlouporabe droga, određeni novi trendovi, uvjetovali su i drukčije pristupe, prepoznavanje, pojmovno definiranje i analizu fenomena zlouporabe droga.

Tako se u kontekstu sekundarnog kriminala vezanog uz droge pojavljuje podjela na 4 vrste kriminaliteta (Goldstein, 1985.; Stevens, 2007.; European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA, 2007.). **Psihofarmakološki** kriminalitet obuhvaća kaznena djela počinjena pod utjecajem psihoaktivne tvari, kao rezultat njezine akutne ili kronične uporabe. **Ekonomski** kriminalitet obuhvaća kaznena djela počinjena radi stjecanja novca (ili droge) potrebnog za nastavak uporabe droge. **Sistemski** kriminalitet uključuje kaznena djela počinjena unutar tržišta droga, kao dio poslova ponude, distribucije i uporabe. Kao četvrta vrsta navode se **prekršaji iz Zakona o drogama** koji podrazumijevaju kaznena djela počinjena kao kršenje zakonodavstva vezanog uz droge.

Analizirajući pojedine pristupe i razmatranja, nije stručno ni znanstveno utemeljeno donositi zaključke o tome kako su **pojedini pristupi i definiranja zastarjeli**. Naime, u trendovima zlouporabe (što je potvrdila i praksa) realno bi trebalo govoriti o više i manje aktualnima, prisutnima s polazišta potrošnje i ponude droga, odnosno kriminala koji se veže uz to. Neke situacije koje se vežu uz zlouporabu droga i uzročno-posljedičnu ovisnost, njihovu nepromjenjivost, moglo bi se usporediti s Euklidovim teoremima u geometriji. Primjerice, nazivi droga, oblici i načini krijumčarenja, žargon (narkokriminal, narkoscena i slično), u praksi se često ponavljaju ili su prisutni ovisno o lokaciji, pa tako rečeno uvijek ostaje otvoreno za stručno i znanstveno razmatranje. Današnji anglotrendovi u tom kontekstu igraju značajnu ulogu (**drug related crime**), tako bi se možebitno upravo u smislu prijevoda mogao prihvatiti izraz kriminalitet zlouporabe droga ili samo **kriminalitet droga**. Pitanje je kompleksno pa ga tako i treba prihvaćati i razumijevati, te uporabljivati. Nažalost, zlouporaba droga u Hrvatskoj ima svoj kontinuitet i dugogodišnju „tradiciju“ (rane sedamdesete prošlog stoljeća), ali isto tako ima i dugogodišnju „tradiciju“ suzbijanja. U konačnici, ako analiziramo samo

manji segment, pojavnost zlouporabe opijata na području Hrvatske, upravo heroin („brown sugar“ – smeđi jugozapadno azijski iz „Zlatnog polumjeseca droge“) datira od 1978. („Balkanska ruta“), i aktualan je još danas kako na europskom tako i na ilegalnom tržištu u Hrvatskoj.

S polazišta **kriminalističkog pristupa** kriminalitetu koji se veže uz zlouporabu droga, postoji više podjela. Tako prema **metodičkom** pristupu u smislu kriminalne morfologije, kao i na području **kriminalističke fenomenologije** (kriminografija) na taj oblik kriminala, mogla bi se kao najprihvatljivija uzeti podjela prema strukturi počinitelja, samom djelu, obilježju... Po takvim pretpostavkama (Modly, Šuperina, Korajlić, 2008.), kriminal koji se veže uz zlouporabu droga dijeli se na tri oblika i to:

- **PRIMARNI** kriminal, gdje su izrazito prisutne aktivnosti proizvodnje, prodaje, kupnje, općenito gledano distribucije, što je inkriminirano zakonima (Kazneni zakon, Zakon o suzbijanju zlouporabe droga);
- **SEKUNDARNI** kriminal, koji se odnosi na kaznena djela počinjena pod utjecajem droge, u apstinencijskoj krizi, u cilju nabavljanja droge, kao i sredstava za kupnju droge;
- **TERCIJARNI** kriminal, u kojem se kao počinitelji pojavljuju pojedinci, skupine i organizacije, i to poglavito kroz organiziranu proizvodnju, krijumčarenje i ilegalnu trgovinu. Danas je taj oblik, s obveznim elementima organiziranosti, prisutan kao važan dio međunarodnog organiziranog kriminala gdje se, uz droge, pojavljuju oružje, terorizam, trgovina ljudima i dijelovima ljudskog tijela, međunarodna prostitucija, pranje novca...

Ako se dublje i kompleksnije proanalizira spomenuta podjela, može se zaključiti kako bi u principu najstariji oblik bio upravo sekundarni kriminalitet (Psihofarmakološki model). Kako je u uvodnom dijelu spomenuto, čovjek je od pradavnih vremena posezao iz nekog razloga za drogom, a pritom mu se promijenilo psihotjelesno ponašanje, koje je uzročno posljedično vodilo prema ovisnosti sa svim ostalim pratećim negativnim učincima. (Primjerice: rimski car i stoički filozof Marko Aurelije (121. – 180.) umro je kao ovisnik o opijumu, u Widoboni, današnjem Beču. Njegova ovisnost rezultirala je za okolinu neobjašnjivim odlukama i postupcima, ali i agresijom; D. Klarić, 2007.) Niz drugih slučajeva u bližoj i daljoj prošlosti mogu poduprti rečeno. Logičan slijed konzumacije bio je nabavljanje, pa s tim u svezi može se promatrati proizvodnja, krijumčarenje i prodaja, ali isto tako i pribavljanje sredstava i načina plaćanja. Širenje i rast same zlouporabe u navedenom smislu rezultiralo je potrebom zakonskog reguliranja i kontrole. Bilo kako da se prepoznaju i definiraju sami oblici kriminaliteta, oni će u suštini imati svoj značaj za razumijevanje i analizu u preventivnom, ali i u represivnom djelovanju.

Tri navedena oblika ne treba promatrati separativno jer se oni isprepliću, odnosno kao počinitelji mogu se pojaviti razni profili osoba iz kriminalnih sredina. Također treba imati u vidu i kategoriju kaznenog djela, koje nužno ne mora biti vezano uz jedan oblik zlouporabe, nezakonitog prometa (odnosno to nije vidljivo u počecima kriminalističkog razjašnjavanja, već u kasnijem stadiju izvida – kriminalističkog istraživanja). Primjerice kod krijumčarenja, ali i preprodaje „manjih“ količina droge,

pojavljuju se „amateri“, mahom mlađe osobe potrošači i ovisnici koji krijumčare ili preprodaju spomenute količine i tipove droga, opskrbljuju sebe i skupljaju sredstva za financiranje daljnje nabave za osobnu potrošnju. Nije isključeno da su i oni dio složenog krijumčarskog lanca zloporabe droga kao teklići („mazge“), za račun nekog „starijeg“, profesionalca, povratnika ili „jačeg“ organizatora preprodaje. Danas prisutni globalni trendovi u zlouporabi, tehnološka postignuća i komunikacija, otvorili su i neke nove oblike ponude i kupnje droga, primjerice **internetska** prodaja (dark net). Neki od takvih „novih“ oblika ilegalne manipulacije, kao pojavni oblik nisu toliko (zasad) prisutni u Hrvatskoj, što ne znači da ih treba zanemariti, jer zlouporaba nije više fenomen kojim su ugrožena samo neka područja ili svjetske lokacije. Također sve aspekte zlouporabe treba analizirati i pratiti kroz dulji vremenski period. Ovo je važno ne samo kad se radi o razumijevanju same zlouporabe, već poglavito u kontekstu organiziranog kriminala, gdje akteri imaju svoj „razvojni put“, u kriminalnom ponašanju i organizacijskoj strukturi.

6. OSOBNOST OVISNIKA I KRIMINAL

Nezakonita manipulacija ilegalnom supstancijom neminovno će konzumenta dovesti do zone kažnjivosti, radilo se o prekršajima ili o kaznenom djelu. Sigurno je da će se uz zakonsku pojaviti i moralna osuda ovisničkog ponašanja (u prethodnom dijelu spomenute sociološke klopke). Već samo posjedovanje količine droge za osobnu uporabu (količine droge ne moraju biti relevantne, već okolnosti iz kojih neće proizlaziti namjera daljnje preprodaje) ulazi pod zakonsku odgovornost. Životni stil, devijantno ponašanje ovisnika počinje od parazitskog oblika ponašanja (prošjačenje, prostitucija, seksualno orijentirani parazitizam kod muškaraca) i neminovno će voditi prema kriminalu, u početku najviše kroz počinjenje imovinskih delikata, pa sve do onih najtežih protiv života i tijela.

Značenje ovisnosti kao kriminogenog čimbenika vidljivo je i iz činjenice da je samo jedna petina ispitivanih ovisnika s kriminalnom karijerom kaznena djela počinila i prije početka uzimanja droga. Polazeći od toga, moglo bi se govoriti o kategoriji stečenog kriminala, jer da nije bilo droge, ne bi bilo ni kriminala. Istraživanje provedeno u San Francisku na 43.000 liječenih ovisnika potvrdilo je vezu između uporabe droga i kriminala. Više od 80 posto ispitanika bilo je bar jedanput u zatvoru, a 66 posto ih je bilo dva puta ili više (Jukić, 2018.). Ako se ima u vidu tamna brojka, može se pretpostaviti da je broj ovisnika počinitelja kaznenih djela barem dvostruko veći.

Ovisnost kao kriminogeni čimbenik ima posebnu dimenziju kod osoba koje su imale kriminalnu prošlost prije nego što su postale ovisne. Kriminalistička je praksa pokazala kako im u takvim slučajevima, poglavito kod počinjenja imovinskih delikata (opijatski ovisnici), njihov kriminalni profesionalizam omogućuje lakše počinjenje kaznenog djela (provalnici). Njihovo kriminalno ponašanje može se razlikovati po svojoj prirodi i kriminalnoj motivaciji, što će biti vidljivo kod

samog načina počinjenja. Također je prisutnija agresivnost (vezano uz stimulativne tipove droga – kokain, amfetamini – poglavito ako je osoba i prije uzimanja droge naginjala agresivnosti) kod počinjenja kaznenih djela s izrazitim obilježjima nasilničkog kriminaliteta (prema kriminalističkoj praksi u Hrvatskoj, posljednjih godina gotovo u svaku trećoj zapljene droge, zapljenjeni se neko vatreno oružje ili drugo oruđe podesno za napad i ozljeđivanje).

Razvoj ovisnosti kod svakog potrošača, s obzirom na sredstvo može biti individualan, ali je izvjestan. S tim u svezi, i kriminogeni aspekti u osobnosti ovisnika imat će svoj razvojni put. Od „probno uzimanja, vikend-potrošnje ili eksperimentiranja“ pa do ovisnosti, nije dug period (terminološki i sadržajno ne bi trebalo prihvaćati „probno, eksperimentalno, rekreativno“ ili slično uzimanje – sve je to zlouporaba). U počecima posezanja za drogom sve se više pojavljuje sklonost lažima, zlouporaba se nastoji prikriti (ili umanjivati njena opasnost) i još nema ozbiljnijeg kriminalnog ponašanja. Sve dalje počinju se pojavljivati sklonosti prema počinjenju prvenstveno imovinskih delikata, krađe, prevare, prostitucija, prodaja osobnih ili ukradenih stvari. (Iako prostitucija kao oblik stjecanja sredstva za kupnju droge nije, prema analizi slučajeva kriminalističke prakse u Hrvatskoj, značajno zastupljena, drogu treba uzeti u obzir kao sredstvo prilikom nekih oblika seksualnog iskorištavanja, ali i s tim u svezi „rekreativne“ uporabe, na orgijama, partyjima – raznih kombinacija GHB-a, ecstasyja i slično s legalnim stimulativnim sredstvima, primjerice sildenafilom). Pojavom ovisnosti (psihičke i tjelesne) i jako izraženom zaokupljenosti drogom mijenjaju se karakterne osobine ovisnika i životni stavovi. (Kod komunikacije s ovisnikom ne smije se zaboraviti da su karakterne osobine ličnosti izmijenjene. Ukoliko smo osobu poznavali ranije dok nije bila ovisnik, sad to više nije ta osoba već netko drugi. Domišljatost i kreativnost u lažima kod ovisnika o drogama veća je u odnosu prema drugim osobama iz bilo koje druge kriminalne sredine.) Uz neminovne krađe, teške kvalificirane oblike tih delikata, pojavljuju se i ubojstva, odnosno kaznena djela protiv života i tijela. Promatrajući širu međunarodnu scenu koja se odnosi na nabavljanje sredstava za kupnju droge, jasno je da u „bogatim društvima“ obitelj koja ima financijske prihode od više tisuća eura, može dulje financirati potrebe svog člana ovisnika, a samim time i odgoditi njegov ulazak u zonu sekundarnog kriminala.

Sveprisutnije je nasilje, gotovo u svim oblicima. Stimulativni tipovi droga (kokain, amfetamini), često mogu dovesti i do bezrazložne agresije. Takva agresivnost rezultat je same potrošnje, odnosno učinka stimulansa (kokain, speed, ecstasy, nova psihoaktivna sredstva...). Naravno da apstinencijska kriza može biti također generatorom nasilja (obračuni unutar same ovisničke populacije, ali i prema osobama koje su s pozicije svog posla suočene sa zlouporabom, kao što su policija, zdravstveno, farmaceutsko i medicinsko osoblje, ali i bliži obiteljski krug). Evo za ilustraciju samo nekoliko od velikog broja slučajeva iz zagrebačke kriminalističke prakse:

- S. D., 34 godine, marljiv i stručan obrtnik, nakon što je postao opijatski ovisnik, u svega godinu dana izgubio je svu imovinu i razorio obitelj, da bi

nakon počinjenja niza imovinskih delikata završio u zatvoru. Prilikom uhićenja pružio je aktivan otpor.

- T. K., 26, strojarski tehničar iz Zagreba, prije uzimanja droge bio je miran i povučen, neagresivan. Uzimanje droge i ovisnost promijenili su njegovu osobnost. Pretvorio se u agresivnog nasilnika, prvo prema svom obiteljskom krugu, zatim u ovisničkim krugovima, a na kraju je njegova agresivnost završila ubojstvom vezanim uz kupoprodaju droge i dugotrajnim zatvorom. Prilikom uhićenja nožem je pokušao napasti policijskog inspektora.
- V. Ž., 31, s područja Zagrebačke županije, početkom ovisnosti o drogama napustio je posao u tvrtki gdje je radio kao tehničar. Prema informacijama od kolega iz radne sredine, bio je uzoran i povučen, komunikativan. S drogom je došla promjena u psihotjelesnom ponašanju. Sve prijašnje karakteristike njegove osobnosti su nestale. Krađe stvari iz doma i na poslu postale su njegova svakodnevnica. Konačni epilog njegove životne priče kao ovisnika o opijanima, ali i prisutne politoksikomanije, bio je ubojstvo vlastite majke. Kao i u prethodnom opisanom slučaju, i ovdje je kod uhićenja došlo do napada na policajca, metalnom šipkom.
- B. G., 29, opijatski ovisnik iz Zagreba, prilikom uhićenja ugrizao je za ruku policijskog službenika, a znao je da boluje od AIDS-a. Srećom, policajac se nije zarazio.

Agresija je značajan sigurnosno negativan rizični čimbenik. Takvo nasilničko ponašanje poglavito je opasno kad je neočekivano i ne proizlazi iz neke konfliktne situacije, kada je bez povoda i vidljivog znaka prijeteće opasnosti (spremnost za tjelesni napad i ozljeđivanje), već je uvjetovano promijenjenom osobnosti i svijesti kao posljedicom učinaka droge. Nije netočno ni prejudicirano ponoviti da ovisnike treba promatrati kao bolesnike, ali isto tako treba imati u vidu da mogu biti počinitelji i najtežih kaznenih djela.

Također valja navesti današnje **globalne** trendove međunarodnog terorizma. Gotovo u 80 posto počinjenja terorističkih akata u posljednjih nekoliko godina na širem području Europe, počinitelji su bili potrošači droga. Isto tako, teroristi donedavno aktualne tzv. Islamske države Istočnog levanta, većinom su konzumirali (ali i postali ovisni), captagon. Captagon, stimulativni tip droge koji je svojedobno imao medicinsku primjenu u šezdesetim godinama prošlog stoljeća, ali je isto tako zbog svojih negativnih učinaka i zabranjen, islamski teroristi na području Sirije svakodnevno su trošili, te je među njima velik broj ovisnika (suzbijanje osjećaja gladi, agresivnost, nespavanje, smanjen osjećaj boli).

Zbog ratnog stanja, velikih razaranja i općenito tragičnih situacija, za tom drogom posegnuli su „iz očajaja“ i stanovnici tih područja, od kojih je velik broj **emigrirao** prema Europi. Vrijeme će pokazati koliko je taj relativno novi tip stimulativne droge stvorio ovisnika, pa je realno za očekivati utjecaj i porast kriminala vezanog za zlouporabu droga u svim oblicima, i to ne samo u državama koje su im krajnje odredište, već i puno šire u regiji (što je domaća i međunarodna kriminalistička praksa već i potvrdila).

Prema UNODC-u,⁶ Sirija je već godinama tranzit za drogu koja dolazi iz Europe, Turske i Libanona i ide uzemlje Zaljeva. Posljednjih godina ilegalna proizvodnja pojavila se u Bugarskoj, Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj i Rumunjskoj. Dio krijumčarskih ruta i pravaca (cirkularnih, zaobilaznih), podrazumijevaju dotok upravo sintetičkih droga iz tih područja na ilegalna europska tržišta, kojih je dio i ilegalno tržište droge, kao i potrošačka populacija u Hrvatskoj.

Tako gledajući općenitu globalnu sigurnosnu situaciju, treba predvidjeti rečeno, kao važan sigurnosno rizični čimbenik za sigurnost i u Hrvatskoj. Zato kod analize i planiranja sigurnosnih strategija, mjera i aktivnosti, to treba uzeti u obzir. Pravovremenost i proaktivni pristup važni su čimbenici, jer sigurnosno stanje, dinamika i promjene na domaćem i međunarodnom planu praktički se događaju svake godine.

Kako kod počinjenja samih kaznenih djela zlorporabe, tako i kod počinjenja drugih kaznenih djela, ovisnici razmišljaju uz **kriminalni optimizam**. Prema njihovoj kriminalnoj prosudbi, u nadi su da neće biti otkriveni i uhićeni. Logično je da nekima to i uspije, ali, na sreću, manjem broju. Upravo to odvest će ih dublje u počinjenja sve težih kaznenih djela. Ne treba zaboraviti prisutnost droga u prometu. Vožnja pod utjecajem droga predstavlja prometni prekršaj. Ovdje se ne može govoriti o kaznenoj odgovornosti. No, kad se dogodi prometna nesreća i pokaže prisutnost droga u organizmu, situacija se mijenja (velik sigurnosni rizik predstavlja upravo upravljanje vozilom pod utjecajem stimulativnih i halucinogenih tipova droga – kokain, amfetamini, produkti kanabisa, općenito široki spektar sintetičkih droga...). Osoba koja je skrivila nesreću, sada će biti u kategoriji počinitelja kaznenog djela, pogotovo ako se radilo o nesreći s teškim posljedicama. Bez obzira na to što bismo samog počinitelja mogli tretirati kao **slučajnog** delinkventa, on je odgovoran i tretira ga se kao počinitelja. Posljedica takvog počinjenja u kaznenopravnom smislu rezultirat će i zatvorskom kaznom.

Uza sve probleme koje ovisnicima stvara droga, tu su i zarazne bolesti (AIDS, Hepatis C...). Prenošenje zaraznih bolesti problem je koji prati zlorporabu, pogotovo kad se radi o „rizičnoj uporabi“ (intravenoznoj). Predoziranje, nerijetko sa smrtnom posljedicom, realnost je svakog ovisnika o drogama (isto tako fatalne posljedice mogu nastupiti već kod prvog uzimanja droge). Sastav i jačina droge evidentno su za konzumenta nepoznati, što je nepobitna i uvijek prisutna činjenica u konzumaciji droga. Često puta smrt predoziranjem može biti s namjerom, samoubojstvo. Ovisnici, pogotovo oni opijatskog tipa (heroina), u smislu suicidalnog ponašanja, odlučuju se skratiti svoj mukotrpani tragični život namjernim uzimanjem prekomjerne doze droge (u ovisničkom žargonu taj čin zovu „zlatni šut“).

⁶ UNODC – 62nd Session 14. – 15. ožujka 2019., Terrorism prevention.

7. ZAKONSKA ODGOVORNOST

Odgovornost i krivnja za počinjenje kaznenog djela prema kaznenopravnom načelu promatra se kroz više elemenata. Da bi se nekoga moglo proglasiti krivim i kazniti, mora se uzeti u obzir nekoliko važnih elemenata. Sukladno razmatranjima ovog članka, mogu se izdvojiti elementi: ubrojivost, namjera i nehaj, svijest o protupravnosti i nepostojanje ispričavajućih razloga. Promatra li se, primjerice, ovisnika kao počinitelja krađe, ovisnost se može uzeti kao unutarnja psihička veza koja će ga povezati sa samim djelom. No, u stanje omamljenosti i ovisnosti doveo se on sam, a time i u uzročno-posljedičnu potrebu za opetovanim uzimanjem droge, za što mora pribaviti materijalna sredstva, odnosno drogu (napadi na legalne izvore droge – ljekarne, domove zdravlja, bolnice, skladišta lijekova).

Apstinencijska kriza često je generator kriminalnom ponašanju. Sve učestaliji su teški delikti u prometu gdje je onaj koji je uzeo drogu, ili je u apstinencijskoj krizi, trebao biti svjestan svojih smanjenih psihotjelesnih sposobnosti i za njega nema ispričavajućih okolnosti. Uzme li se u obzir duševno stanje ovisnika kao privremeno prolazno stanje poremećenosti psihičkih funkcija svijesti i volje, izazvanim uzimanjem droge, moguće je ocijeniti to stanje kao prisutnu psihičku smetnju odnosno neubrojivost. Smanjeno ubrojiva osoba jest ubrojiva, premda su njene intelektualne i voljne mogućnosti zbog poremećenog psihološkog stanja takve da joj je otežano ponašanje sukladno društvenim i pravnim pravilima. Smanjena ubrojivost ne zahtijeva, kao što to traži neubrojivost, nemogućnost počinitelja da shvati značenje svojega djela. Njemu je samo otežana spoznaja o djelu. Naravno, za takvo stanje velik značaj ima vrijeme počinjenja djela (*in tempore criminis*). (Ne)ubrojivost je bitna kod utvrđivanja konkretnog kaznenog djela (T. K., 26, iz Zagreba, opijatski ovisnik, koji je u ranijim izlaganjima spomenut, bio je u izrazitoj apstinencijskoj krizi. Prilikom kupnje heroina od drugog ovisnika, nije postignut dogovor oko cijene. Bilo mu je dovoljno vidjeti heroin kod prodavatelja da mu nakon kraće svađe zada smrtonosni ubod nožem. Sudski vještak dao je mišljenje kako je u vrijeme počinjenja bio smanjeno ubrojiv).

Vidljivo je kako ubrojivost nije jedini, ali je svakako značajan sastojak u kontekstu krivnje za počinjeno kazneno djelo. Ovisnici kao počinitelji u svoju obranu nerijetko pokušavaju navesti neubrojivost. Zato se upravo taj element krivnje nameće kao posebno značajan u sudskom postupku. Naravno da se uzimaju u obzir i ostali sastojci krivnje, ali neubrojivost se, prema mišljenjima sudskih vještaka, rijetko pojavljuje kao stanje ovisnika u slučajevima počinjenja kaznenog djela.

Da bi netko bio odgovoran kao počinitelj kaznenog djela, mora imati sposobnost rasuđivanja, odnosno spoznaje činjeničnog i pravnog značenja vlastitog djela, mora biti sposoban donijeti adekvatne odluke i biti u mogućnosti prema tome i postupiti. Jednostavno rečeno, treba biti ubrojiv. U praksi se često razne ovisnosti izjednačavaju. Iako sve one imaju zajedničkih komponenti, imaju i važnih razlika. Ovisnost o drogama, uz sve specifičnosti ima i one koje su važne kod procjene ubrojivosti. Različitost djelovanja pojedinih tipova droga na konzumenta, imat će

utjecaja i na njegova možebitna počinjenja kaznenih djela. Kazneni zakon (N.N. 125/11, 144/12, 56/15, 101/17, 118/18, na snazi od 4. siječnja 2019.), regulira u člancima 23., 24., 25. i 26. oblike krivnje odnosno ubrojivosti u svezi s počinjenjem kaznenog djela.

Članak 23. Krivnja – Kriv je za kazneno djelo počinitelj koji je u vrijeme kaznenog djela bio ubrojiv, koji je postupao s namjerom ili iz nehaja, koji je bio svjestan ili je bio dužan i mogao biti svjestan da je njegovo djelo zabranjeno, a ne postoji ni jedan ispričavajući razlog.

Procjena same ubrojivosti, kad se radi o ovisnicima kao počiniteljima kaznenih djela, vrlo je značajna u samim elementima njegove krivnje (isto tako i kod počinjenja kaznenog djela drugih počinitelja koji nisu ovisnici). Mišljenje sudskog vještaka ima odlučujuću ulogu. Sama procjena ubrojivosti, uz ostalo, temeljit će se i na specifičnosti kaznenog djela (sekundarni kriminal). Ovdje se otvara pitanje kriminogenog ponašanja ovisnika kad je bio pod utjecajem droge i kakvo je kazneno djelo mogao počiniti zato što nije pod utjecajem droge (apstinencijska kriza). Pojavom stimulativnih, poglavito sintetičkih droga pojavljuje se i sve više kaznenih djela s izrazitim obilježjima nasilja. Treba znati da s obzirom na učinke pojedinih tipova droga (kokain, amfetamini, GHB...), već kod prvog uzimanja, dok se još ne može govoriti o ovisnosti, osoba može upasti u stanje psihičke poremećenosti koje će dovesti do kriminogenog ponašanja. Nisu samo navedeni elementi relevantni za mišljenje sudskog psihijatrijskog vještaka. Tu je, uz ostalo (postojanje nekih drugih duševnih smetnji koje nisu uvjetovane trošenjem droga), relevantan i stupanj ovisnosti, a sve će to utjecati na to je li ovisnik u vrijeme počinjenja bio ubrojiv, neubrojiv ili smanjeno ubrojiv. Također, o tome će ovisiti i izricanje mjera za liječenje od ovisnosti (sigurnosna mjera, ustanova zatvorenog ili otvorenog tipa).

Kaznena djela ovisnika, vezana uz sekundarni kriminal, poglavito u apstinencijskoj krizi (nabavljanje droge i sredstva za kupnju), prema dosadašnjim praktičnim iskustvima kriminalističke i sudske prakse mogu biti počinjena u stanju bitno smanjene ubrojivosti, a rijetko u stanju potpune neubrojivosti. No, u slučajevima počinjenja poglavito imovinskih delikata od strane ovisnika, ne može se govoriti o promjeni osobnosti pod utjecajem droga, a samim time, on je ubrojiv i kazneno odgovoran.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovisnost o drogama, ako se promatra kao kriminogeni čimbenik, ima važnu ulogu kod počinjenja kaznenih djela. Počinjenje kaznenog djela, odnosno neke druge kažnjive radnje bit će primarno uvjetovano potrošnjom droga. Razni oblici kriminala koji se vežu uz zlouporabu droga, u svojoj se pojavnosti isprepliću i ne mogu se separativno promatrati ni na nacionalnoj, ni na međunarodnoj sceni. Polazeći od postavki kriminalističke fenomenologije, ovisnici kao rizična populacija, ili slikovito rečeno zadnja karika u složenom lancu zlouporabe droga,

neminovno će se pojaviti u zoni sekundarnog kriminala. Poglavitito ako njihova osobna struktura, kriminalna motivacija, kao ovisnika, nije postojala prije ulaska u ovisnost. Konzumacijom droge uzročno-posljedično pojavila se ovisnost, tako da će kao kriminogeni čimbenik određivati i kriminalnu morfologiju kaznenih djela koje će počiniti. Imovinski delikti nedvojbeno su najprisutniji oblik kriminalnog djelovanja ovisnika. Kako bi financirao svoju ovisnost, počinio će kazneno djelo. Zbog ovisnosti dolazi do društveno neprihvatljivog ponašanja. S razvojem stupnja ovisnosti, rast će i kriminalna motivacija, odnosno dimenzija kriminalnih aktivnosti. Pitanje ovisnikove odgovornosti u vrijeme počinjenja kaznenog djela ovisit će o dosta čimbenika, uključujući morfologiju djela, stupanj ovisnosti, ubrojivost, namjeru i nehaj, svijest o protupravnosti, kao i nepostojanje ispričavajućih razloga. Liječenje ovisnika, njegovu resocijalizaciju teško se može provesti očekujući njegov dragovoljni pristanak, već najčešće kao obvezno liječenje, po sudskoj odluci. Upravo zatvorski sustav u takvim slučajevima ima već važnu ulogu. Nažalost, često uz sav dobrotvorni program i aktivnosti, strategije, ovisnici se ponovno vraćaju u zonu potrošnje droge i u kriminal. Kritički pristupi i edukacija svih struktura državnog sustava, utemeljeni na stručnoj, znanstvenoj, pravovremenoj analizi cjelokupnog stanja zlouporabe droga sa svim elementima, ima već značajnu ulogu za uspješnu politiku i praksu suzbijanja i prevencije. Na tragu takvih razmatranja, međunarodna suradnja nije samo jedna u nizu kriminalističko taktičkih načela, već je to danas važan način suzbijanja kriminala. Ipak, treba naglasiti kako pojedine modele i pristupe ne bi trebalo izravno prenositi na domaću scenu, već ih valja analizirati, modificirati i prilagoditi, u skladu sa zakonskim, kulturološkim, bihevioralnim i sociološkim nacionalnim karakteristikama.

LITERATURA I OSTALE ZNAČAJNE REFERENCE

Prilikom izrade i pisanja ovog stručnog članka, osim niže navedene literature, korištena su saznanja, analize, informacije i operativna iskustva iz dugogodišnje kriminalističke prakse suautora članka, kako na domaćoj, tako i na međunarodnoj sceni u metodičkom području suzbijanja zlouporabe droga.

1. Bortner, M. A.: *Delinquency and Justice*, School of Justice Studies, Arizona State University, 1988.
2. C. G. Davison i Neale J. M.: *Psihologija abnormalnog ponašanja i doživljavanja*, prijevod i hrvatska obrada, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1999.
3. DEA: *Drug information – International Threat Assessments*, Washington D. C., 2018.
4. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: *European Drug Report, Trends and Developments*, Lisabon, 2018.
5. West, R.: *EMCDDA INSIGHTS – Models of addiction*, Lisbon 2013.
6. Jukić, V.: *Psijhijatrijske teme za nepsihijatre*, Medicinska naklada, Zagreb 2018. (149)
7. Geber J., Bulat M., Lacković Z.: *Medicinska farmakologija*, drugo izdanje, Medicinska naklada, 1999.

8. Klarić, D.: *Droga (NE)rješiv problem*, Dvotočka, Zagreb, 2007.
9. Klarić, D.: *Droga, ovisnosti i nasilje*, ZDS, 2017. (65, 87, 92)
10. Kušević, V.: *Zloupotreba droga*, RSUP RH, Zagreb 1990.
11. Modly, D.: *Kriminalitet ovisnika*, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova, broj 4/88., RSUP SRH, Zagreb, 1988.
12. Modly, D, Šuperina M., Korajlić N.: *Rječnik kriminalistike*, Strukovna udruga kriminalista, Zagreb 2008. (841)
13. Singer, M.: *Kriminologija*, Globus, Zagreb, 1994.
14. Šuperina, Z.: *Rajski putevi pakla*, Rijeka 1979. (14, 15)
15. Torre, R.: *DROGE – Dugo putovanje kroz noć*, Promotor zdravlja, Zagreb 2004. (42)
16. Vodinelić, V., Aleksić, Ž.: *Kriminalistika*, Informator, Zagreb 1990.
17. Ured za suzbijanje zlouporabe droga: Godišnje izvješće o provedbi Nacionalne strategije suzbijanja zlouporabe droga 2018. godine
18. Godišnje izvješće o drogama, UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime): *World Drug Report (2018.)*, Vienna
19. Europsko izvješće o drogama – trendovi i razvoj, EMCDDA, 2019.
20. NACIONALNA STRATEGIJA SUZBIJANJA ZLOUPORABE DROGA u RH (2012-2017)
21. MUP RH – Statistički pregled temeljnih pokazatelja i rezultata rada u 2018. godini
22. IZVJEŠĆE O PROJEKTU „ISTRAŽIVANJE TRŽIŠTA DROGA U REPUBLICI HRVATSKOJ – ULOGA SEKUNDARNOG KRIMINALITETA“, Zagreb, 2016. Jandrić, Doležal i drugi).

Zakoni

1. Kazneni zakon, NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.
2. Zakon o suzbijanju zlouporabe droga NN 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18.
3. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira NN 5/90., 30/90., 47/90., 29/94.
4. Prekršajni zakon NN 107/07., 39/13., 157/13., 110/15., 70/17., 118/18.
5. Zakon o sigurnosti prometa na cestama NN 67/08., 48/10., 74/11., 80/13., 158/13., 92/14., 64/15., 108/17.
6. Zakon o kaznenom postupku NN 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14., 70/17.
7. Zakon o sudovima za mladež NN 84/11., 143/12., 148/13., 56/15.
8. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama NN 76/14.

Ostali relevantni izvori

1. EMCDDA: *Methods and definitions*, Lisbon 2007.
2. EMCDDA: *Drugs and crime – a complex relationship*, Lisbon 2007.
3. EMCDDA: *Drugs in focus – 2nd issue*, Lisbon 2007., Briefing of the EMCDDA

D. Klarić – međunarodna izlaganja i izvješća

1. Croatia drugs report, 52nd session of the United Nations' Commission on Narcotic Drugs high level segment – Austrija, Beč, ožujak 2010.
2. CO-OPERATION IN THE FIELD OF DRUGS, prezentacija na međunarodnoj konferenciji u Beogradu, ožujak 2009.
3. Croatian System on Combating Drugs Abuse, prezentacija na međunarodnom sastanku sa I.A.D.A., Izrael. Tel Aviv studeni 2010.
4. Preparation for Membership of Croatia in the EMCDDA: State of Progress, izlaganje u EMCDDA, Lisabon, Portugal rujun 2009.
5. Pododbor za pravosuđe i unutarnje poslove – suzbijanje zlouporabe droga, smanjenje potražnje i ponude (Zagreb, 9. ožujka 2012.) – Drug prevention, demand and supply reduction -Subcommittee on Justice and Home Affairs.

DRUG ADDICTION AS CRIMINOGENIC FACTOR

Drug abuse as a form of deviation from legal and moral norm usually leads to illegal, criminal behavior. Drug addiction presents just one piece of a puzzle which might lead to an realization of various criminal acts. Two modalities has to be taken into consideration, on one hand, a perpetration of different criminal offenses under the influence of drugs and on the other hand an acquisition and drug consummation. Criminogenic factor which shall determine a dimension of criminal behavior comprises of addict's subjective circumstances such as his addiction such as poor material condition, high price of drugs and increasing desire for the same. This type of criminal can be considered as an acquired criminal, since if the addiction did not occur, the addict would most likely not be engaged in the criminal behavior since his criminal personality might not be formed in that manner. An issue of an addict's criminal liability, his subjective guilt, is layered and complex. The meaning of an addiction as a criminogenic factor will also depend on the personality of an addict himself. Since drug addiction undeniably alters personal traits, criminalistic analysis should take into an account also other potential criminogenic factors, such as the life situation of a person prior to the drug abuse.

Key words: *drug, addiction, personality, crime, criminogenic factor, culpability*